

Katrin Aava: "Nagu ammustel aegadel, nii seletab inimene praegugi maailma lugudega. Ka tulevikus toimuvat ennustatakse lugudega."

Ajalookirjutus retoorilise visiooni põhjendajana

Katrin Aava

Tallinna Ülikooli lektor

Teise maailmasõja lõpust on nüüdseks möödas juba 50 aastat, kuid ajaloomüütide ja lugude tasandil võitlus jätkub.

Nii Venemaa kui ka Balti riigid alles otsivad Euroopa silmis tuge oma ajalookirjeldusele. Teise maailmasõja lõpu aastapäeva rituaalne tähistamine Moskvas peab toetama müüti tollasest Nõukogude Liidust kui Euroopa vabastajast. Eesti, Leedu ja Poola mitteosalemine võidupidustustel Moskvas on aga selge signaal, et Kremli vabastusmüüti ei järgita.

Ajalooline mälu on alati valikuline, sest inimene ei suuda ega taha kõike meeles pidada. Määravaks saab juba sündmuste valik: ühtedele omistatakse tähendus, teised jäetakse kõrvale või vaikitakse neist teadlikult. Minevik konstrueeritakse viisil, mis vastab kaasaajajate vajadustele, sest selle kaudu legiti-

meeritakse hetkepoliitika. On ju ajaloo-teadvus mineviku meenutamise, oleviku tõlgendamise ning tuleviku ootamise kompleksne seos.

Kommunikatsiooniteooria narratiivse paradigma (W. Fisher) ja sümbolilise konvergentsi teooria (E. Bormann) lähivad arusaamast, et inimesed ei võta otsuseid vastu ega hakka tegutsema ratsionaalsete argumentide põhjal, vaid käivitav jõud on pigem narratiiv – lugu, jutustus, legend, müüt, visioon. Nagu ammustel aegadel, nii seletab praegugi inimene maailma lugudega. Ka tulevikus toimuvat ennustatakse lugudega. Narratiiv muudab ettearvamatut ja kaootilist maailma inimese mõistusele hõlmatavaks, asetab sündmused põhjuslikku seosesse, annab toimuvale tähenduse – sellepärast ongi inimesed jutustanud lugusid aegade algusest saadik.

Inimrühmad loovad endale müüdi, mis seda rühma koos hoiab ning tegutseda aitab, jutustuse ehk narratiivi jõud

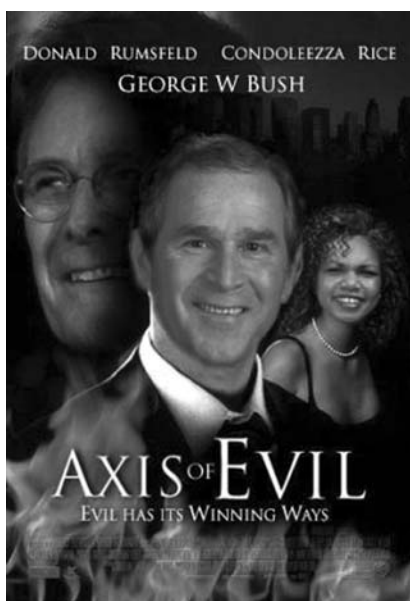
annab inimtegevusele õigustuse, toetab ja kujundab identiteeti. Igal suurel religioonil on oma mõistujutud, mis annavad edasi religioosseid väärtusi, samuti on igal rahvusriigil oma lugu, mis õigustab selle riigi teket ja olemist. Iga inimgrupp vajab siduvat lugu ning tulevikunägemust ehk retoorilist visiooni. Visioon valitakse võistlevate lugude hulgast. Mõjujõu saavutamiseks otsitakse visiooni sõnastamisel tuge ja õigustust ajaloost.

Piltlikult võib retoorilise visiooni teket kirjeldada nii, et Mooses tuleb mäelt, tõstab oma rahva väljavalitute staatusesse, sõnastab nende erilise missiooni, põhjendades seda ajaloo ja lepinguga, annab teada kümme käsku, mida tuleb järgida, ning lubab viia rahva töötatud maale. Nii liiguti Teise maailmasõja eel Kolmanda Reichi või kommunismi suunas.

Müütilises loos jaguneb maailm ikka kaheks: ühel pool oleme "meie" ja teiselt poolt jäävad "nemad", kellega tu-

“Raudse eesriide” metafoori asus jõuliselt toetama ka ajaviitekultuur, näiteks James Bondi filmid, kus Lääs võitles rahu eest ja Nõukogude Liit selle vastu. See narratiiv kaotas oma aktuaalsuse alles Berliini müüri langemisega.

Uut jõulist retoorilist visiooni hakatakse looma pärast 11. septembrit. Logograaf David Frum sai Valge maja kõnekirjutusbüroolt ülesande leida õigustus Iraagi sõjale. Nii ilmus president Bushi “kurjuse telje” metafoor, mida ta kasutas esimest korda oma traditsioonilises aastakõnes “Olukorrast riigis” 29. jaanuaril 2002. a.

leb võidelda. Ohtliku vaenlase olemasolu seob inimgruppi, tugevdab liidri ja võimuloleva grupi mõjuvõimu. Liidriks, kes seda võitlust juhhib, jääb kangelase roll. Seetõttu tuleb usklikel võidelda uskmatusena ja demokraatia eest võitlejad peavad lakkamatut sõda terroristidega.

1946. aastal sõnastas Suurbritannia peaminister Winston Churchill Teise maailmasõja järgse uue retoorilise visiooni, kui rääkis, et sõjajärgse Euroopa jagab kaheks “raudne eesriide”. See oli esimesi külma sõja metafoore, mis hakkas Lääne-Euroopat oma äsjasele liitlasele Nõukogude Liidule vastandama. “Raudse eesriide” metafoori asus jõuliselt toetama ka ajaviitekultuur, näiteks James Bondi filmid, kus Lääs võitles rahu eest ja Nõukogude Liit selle vastu. See narratiiv kaotas oma aktuaalsuse alles Berliini müüri langemisega.

Maailma lõhestavat uut jõulist retoorilist visiooni hakati looma pärast 11. septembrit. Logograaf David Frum sai Valge maja kõnekirjutusbüroolt ülesande leida õigustus Iraagi sõjale. Nii ilmus president Bushi “kurjuse telje” metafoor, mida ta kasutas esimest korda oma traditsioonilises aastakõnes “Olukorrast riigis” 29. jaanuaril 2002. a. Viimastel valimistel valisid ameeriklased taas Bushi retoorilise visiooni, mille kohaselt peab ameeriklastel olema domineeriv positsioon kujundada maailma välispoliitikat, ja jätsid kõrvale John Kerry visiooni, mis rõhutas ameeriklaste senisest suuremat koostööd teiste riikidega.

Tänapäeva Euroopas on Teise maailmasõja võitjate narratiiv osutunud külma sõja narratiivist pikaealisemaks. Kuna sõdade võitjatel on õigus kirjutada uus ajalookäsitus ning kirjeldada uut retoorilist visiooni, on sõjajärgse Euroopa identiteedi alus rajatud eelkõige antifašistlikule ühtsusele, hoolimata asjaolust, et stalinistlikud puhastused olid V. Žižeki (8) hinnangul teatud mõttes palju irratsionaalsemad kui fašistlik vägivald. Ent stalinismi saadab võitja narratiiv ning see ei lase fašismi ja kommunismi kuritegusid võrdsetl hukka mõista.

Punaarmee võit Teises maailmasõjas oli retoorilise visiooni kandvamaid tee-

masid Nõukogude Liidus. Nimelt toitis nõukogude massikultuur väga jõuliselt võitjate müüti ning on lahutamatu osa paljude venelaste identiteedist. Seega on Vladimir Putinile väga oluline kutsuda maailma mõjuvõimsad osalema 9. mai üritusel, et kujundada sellest Euroopa sümbolse konstrueerimise jõuline rituaal, legitimeerides selle kaudu venelaste mõjuvõimu.

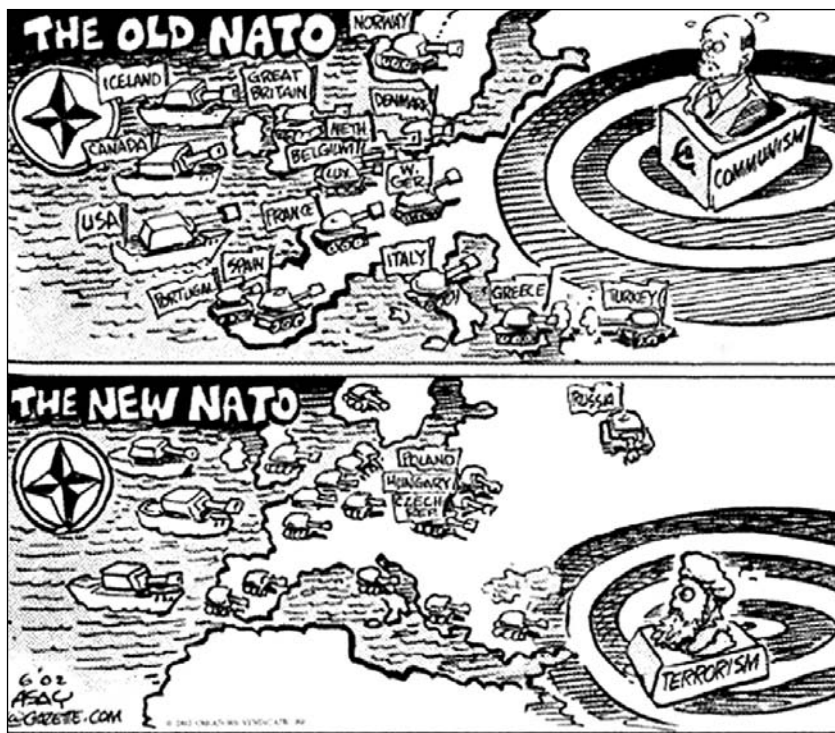
Teise maailmasõja järgses retoorilises visioonis kuulub juutidele pea ainuke kannatajaroll (6). Juutide tapmine Teises maailmasõjas leiab oluliselt suuremat tähelepanu kui hävitustöö teiste rahvaste kallal. Holokaustist on kujunenud rahvusvaheliselt jagatud retooriline visioon, mis annab juutidest ohvritele moraalse üleoleku, jättes ülejäänud rahvad süüdlase rolli (3). Siit ka põhjus, miks Balti riikidel, Poolal ja teistel vähem mõjukatel Euroopa riikidel on oluline Euroopa ajalookirjutuses ning retoorilise visiooni kujundamisel jõuliselt kaasa rääkida.

Teine maailmasõda ühendas kaht alaliselt vaenutsevat poolt: kuna sakslased ja tegelikult ka prantslased väljusid sõjast kaotajatena, seob neid seni vastumeelsus sõja võitjate, anglosakside, eelkõige Ühendriikide ülemvõimu vastu. Nt seisid de Gaulle endiste toetajate tuleku vastu Euroopa ühendusse, pidades Suurbritanniat ameeriklaste Trooja hobuseks Euroopas (7). Kui G. Bush ootas Euroopalt toetust Iraagi sõjale, lõhenes Euroopa kaheks leeriks, kellest kumbki jagas erinevat retoorilist visiooni. Teise maailmasõja kaotanud riigid vastandasid end uude sõtta minejatele ning eristasid end Tuum-Euroopa metafooriga.

Ent mis metafoor või narratiiv peaks ühendama Euroopa Liitu?

Euroopa Liidus on kaua aega peetud siduvaks teemaks majandust. Sakslased on keskendunud majandusele, kuna nende võimsus võis pikki aastaid paista välja ainult majandusliku võimsusena (7). Sõja kaotajatena on neil raske ideoloogilistes küsimustes kaasa rääkida.

Samuti kardetakse Euroopa Liidus tugevat Saksamaad ning selle hirmu õigustamiseks võetakse appi Teine maailmasõda. Saksa ühinemise järel 1990.

Müüdid hoiavad inimrühmi koos ja aitavad neil tõhusamalt tegutseda. Jutustuse ehk narratiivi jõud annab inimtegevusele õigustuse, toetab ja kujundab rühma identiteeti. Igal suurel religioonil on oma mõistujutud, mis annavad edasi religioosseid väärtusi, samuti on igal rahvusriigil oma lugu, mis õigustab selle riigi teket ja olemist. Oma müüte vajavad ka riikide liidud.

aastal väljendas M. Thatcheri valitsuse minister N. Ridley olulisi uskumusi ja hirme, kartes Saksamaad kahmavat liiga suurt võimu Euroopa Liidus. Ta avaldas arvamust, et “rahvusliku enesemääramisõiguse andmine EL-ile oleks sama kui selle loovutamine Adolf Hitlerile” (5).

Majandus aga ei ole piisavalt emotsionaalne teema Euroopa identiteedi kujundamiseks. Euroopa Liit jääb püsima ainult siis, kui liidu liikmetel kujuneb tugevalt siduv ühine identiteet. Euroopa Liidus pole õnnestunud kirjutada sellist Euroopa ajalugu, kus rahvusriikide ajaloo asemel kirjutatakse rahvaste ajalugu. Seni on Euroopa ajalookirjutuses koht eelkõige riiki omavate rahvaste narratiividel.

Praegu on rahvuslik ja riiklik identiteet Euroopa identiteedist oluliselt jõulisemad, sest Euroopa Liidus puuduvad ühised rituaalid, pole ühiseid aastapäevi, kangelasi, ühendavat ajalookirjutust, ühtset suurt lugu. Ühise passi kasutuselevõttuga loodetakse küll oluliselt tugevdada ühist Euroopa identiteeti, aga ühine retooriline visioon on sellest olulisem.

Euroopa komisjon on sõnastanud Euroopa identiteedi alused, milleks on sõdade vältimine, võitlus vaesuse ja töötuse vastu, keskkonnakaitse, inimõigu-

sed, vabadus ning demokraatia, Euroopa kultuuri mitmekesisus (2). Seni sallivust ja pluralismi kõrgesti hinnanud Euroopas on viimasel ajal aga selgelt pingestunud võitlus väärtushinnangute üle, seega ka erinevate retooriliste visioonide vahel: L. Viigi (9) hinnangul on ägenenud võitlus rahvusradikaalsete, fundamentaalkristlike ja uuskonservatiivsete ideede mõjulepääsemise nimel. Nende rünnakud on suunatud Euroopa avatud, salliva ning liiga ilmaliku maailmavaate vastu, kuna selle tagajärjel olevat “tõe tundmise” ning “hea ja halva äratundmise” võime vähenenud.

Seega mitte ainult G. Bushi, vaid ka Euroopa Liidu mõjuvõimsate huvigruppide retoorikas on kuulda fundamentalistlikku tõe kuulutamise apoloogiat. Nii hakkab ideoloogia liikuma pigem tagasi Teise maailmasõja eelsesesse aega.

Mitte ainult Euroopas, vaid ka Eestis on uute narratiivide sõnastamise aeg. Eesti retoorilisse visiooni on juba imporditud võitlus islami vastu, uut retoorilist visiooni sõnastatakse uuskonservatiivsest kristlikust ja rahvuslikust maailmavaatest lähtuvalt. Kui sõnastatakse ümber sotsiaalsed uskumused ja kollektiivsed eesmärgid, hakkavad uute retooriliste visioonide sõnastajad otsima toetuspinna ajalookirjutuselt.

Kirjandus

1. Bormann, E. Rhetorical vision. Encyclopedia of rhetoric. Ed. Thomas O. Sloane. Oxford, University Press, 2001. 694–697.
2. Collins, R. Media and Identity in Contemporary Europe. Consequences of Global Convergence. Bristol, Intellect TM, 2002.
3. Ehala, M. Myths we create and adhere to. Estonian Culture 1. Estonian Institute, 2003.
4. Fisher, W. R. Narration as a human communication paradigm: The case of public moral argument. Communication Monograph, 1984, 51. 1–22.
5. Lyytinen, E. Onko Britannia reunalla vai keskellä? Nykyaika – historia – EU. Helsinki, Edita, 1998.
6. Mikkeli, H. Eurooppalainen identiteetti ja federalismi. Nykyaika – historia – EU. Helsinki, Edita, 1998.
7. Suvanto, P. Onko Eurooppa historiansa vanki? Nykyaika – historia – EU. Helsinki, Edita, 1998.
8. Žižek, S. Kaks totalitarismi. Eesti Päevaleht, 19.03.2005.
9. Viik, L. Uuskonservatiivide pealetung. Eesti Päevaleht, 22.03.2005.